

บทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน  
ในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์  
THE ROLES OF SANGHA ADMINISTRATORS TOWARDS TEMPLE  
DEVELOPMENT AS A COMMUNITY CENTER  
IN PRASART DISTRICT, SURIN PROVINCE

<sup>1</sup>พระวิชาญ วิสุทโธ, <sup>2</sup>จิรายุ ทรัพย์สิน และ <sup>3</sup>วันชัย สุขตาม

<sup>1</sup>Phra Wichan Wisuttho, <sup>2</sup>Jirayu Sapsin and <sup>3</sup>Wanchai Suktam

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ประเทศไทย  
Surindra Rajabhat University, Thailand.

Wichansongrasri@gmail.com

Received July 25, 2020; Revised November 12, 2020; Accepted December 19, 2020

### บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อค้นพบจากการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ มุ่งนำเสนอประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น คือ 1) หลักพรหมวิหาร 4 ในการปกครอง พระสังฆาธิการจะต้องมีความรู้ความสามารถ มีภาวะผู้นำ สร้างความเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นจากพระลูกวัด 2) หลักการบริหาร 2 อย่าง ได้แก่ 2.1) บริหารศาสนบุคคล บริหารศาสนวัตถุ และบริหารศาสนธรรม 2.2) หลักปราศจากอคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ เพราะรัก หรือ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ ปกครองด้วยความเสมอภาค เท่าเทียม ไม่มีความลำเอียง ด้านการศาสนศึกษา ควรให้การ

<sup>1</sup> นักศึกษา หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

<sup>2</sup> ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

<sup>3</sup> ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

สนับสนุนด้านศาสนศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้เยาวชนและชุมชนได้ศึกษาธรรมะ จัดอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ จัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นครูสอนหลักธรรมทางศาสนา ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาด้านจิตใจประชาชน เพื่อให้นักเรียนนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างถูกต้องและเห็นคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ควรปรับกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อต่างๆ ให้ทันต่อยุคสมัย เพื่อเข้าถึงประชาชนในชุมชนและเปิดโอกาสให้วัดได้มีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนและโรงเรียนด้วยการเข้าไปสอนธรรมะตามโรงเรียนต่างๆ นำนักเรียนเข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัด มีการเผยแผ่ธรรมทุกวันพระ ด้านการสาธารณูปการ ควรพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม จัดสถานที่ในวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นหลังได้รับความรู้ศิลปะเก่าแก่ผ่านศิลปกรรมในวัด และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ควรคงไว้ซึ่งประติมากรรมที่สามารถถ่ายทอดศิลปกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชน

**คำสำคัญ :** บทบาทพระสังฆาธิการ, พัฒนาวัด, ศูนย์กลาง

## Abstract

This article is a part of the research named The Roles of Sangha administrators towards Temple Development as a Community Center in Prasart District, Surin Province. The article focuses on two key points, namely; 1) the application of Brahmavihara 4 principles in the administration, Sangha administrator must have the knowledge, ability, leadership, trust and faith building to the regular monks and 2) the 2 principles of administration, namely; 2.1) the administration of religious people, religious objects, and religious Dhamma, and 2.2) principles of avoiding wrong course of behavior consisting of prejudice caused by love or desire, prejudice caused by hatred or enmity, prejudice caused by delusion or stupidity, and prejudice caused by fear. In Religious education administration, Sangha administrators should support religious education by encouraging activities that make youth and communities study the Dhamma, Regularly preaching the discourses and training moral ethics for youth. In welfare education administration,

Sangha administrators should be involved in being a religious teacher, promote educational and mental development for the students to apply the principles of dhamma correctly and appreciate the principles of Buddhism. In Dhamma propaganda administration, Sangha administrators should adjust the strategy to spread the Dhamma through various media, keep up with the times to reach out to the people in the community and provide opportunities for the temple to engage with the community and the school by attending Dhamma schools by bring students to practice in the temple as well as a Dhamma propagation in the Buddhist holy day. In public facilities administration, Sangha administrators should develop a temple in a side of building and environment, place the temple as a source of learning in the arts and culture for later generation children and youth get old art knowledge through fine arts in temples. In public welfare administration, Sangha administrators should There should be sculptures that can convey religious art as a source of learning for youth. And in public assistant administration, Sangha administrators should be sculptures that can convey religious art as a source of learning for youth.

**Keywords :** The Roles of Sangha administrators, Temple Development, Community Center

## บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งในสามสถาบันหลักของชาติไทย มีประชาชนชาวไทยกว่าร้อยละ 90 เคารพนับถือ เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยและวิถีชีวิตของคนไทย อย่างไรก็ตามความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ ฝากไว้กับพุทธบริษัท 4 แต่โดยทั่วไปประชาชนมักมองว่าพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องดังกล่าวทั้งหมด (เฉียบ ไทยยิ่ง, 2539) วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญที่สุดของศาสนาพุทธเมื่อกล่าวถึงบทบาทของวัด ซึ่งเป็น หน่วยงานหนึ่งที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะวัดที่อยู่ติดกับชุมชน เป็นหน่วยงานย่อยที่ เข้าถึงประชาชนในระดับท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนมาทุกยุคทุกสมัย วัดจึงต้องมีบทบาทมากขึ้น เพื่อผสมผสานความแตกต่างทางสังคม โดยส่วนใหญ่

แล้ววัดทำหน้าที่เป็นสถานที่จัดพิธีกรรม ต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาเป็นหลัก ส่วนการให้บริการสังคมด้านต่างๆ นั้น เป็นบทบาทหน้าที่ที่ภาครัฐเพิ่มเติม (พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธิ์, 2545)

วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนและสังคม เป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่ขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนอำเภอในแต่ละระดับ โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดในการปฏิบัติกิจกรรมทางสังคมของวัด ทำให้พระสงฆ์มีความสำคัญกับชุมชนอย่างแนบแน่นเช่นเดียวกับวัด พระสงฆ์จึงมีลักษณะของความเป็นผู้นำในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัด เมื่อวัดเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจ พระสงฆ์ก็มีฐานะเป็นผู้นำจิตใจของชุมชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและความร่วมมือต่างๆ และนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดมีบทบาทยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาทั้งเป็นการเผยแผ่วิชาการต่างๆ ไปสู่สังคมตลอดถึงศิลปวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่มาจากวัดแทบทั้งสิ้น ดังนั้นวัดและพระสงฆ์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อชุมชนในอำเภอและสังคม ทั้งนี้แต่ละอำเภอหรือหมู่บ้านต่างมีวัดประจำเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมและการทำกิจกรรมต่างๆ วัดเป็นสมบัติของชนร่วมกันทั้งอำเภอหรือหมู่บ้าน ที่ทุกคนจะต้องช่วยอุปถัมภ์ค้ำจุนและช่วยกันปกป้องดูแลรักษา วัดในพระพุทธศาสนาจึงอยู่ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอ ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทยสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ (พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2527)

วัดเป็นหน่วยงานสวัสดิการที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนที่ช่วยเหลือและแก้ปัญหาต่างๆ ของครอบครัวชุมชนและสังคมในส่วนรวมได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งเมื่อความเจริญแบบตะวันตกได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ มากมาย ส่งผลให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ลดความสำคัญลงไปมาก ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบพึ่งพาตนเองมาเป็นสังคมแบบบริโภคนิยม ที่มาพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และได้กลายมาเป็นกระแสที่ครอบงำแนวคิด ค่านิยม และวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก และจากการที่มุ่งเน้นพัฒนาแต่ทางโลก แต่ละเลยมิติทางธรรมได้ก่อให้เกิดความเสื่อมถอยทางด้านศีลธรรมและจริยธรรมแก่ผู้คนในชุมชน จึงทำให้ผู้คนในชุมชนเริ่มเหินห่างจากวัดมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมต่างๆ ตามมามากมาย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอ จึงมีความสนใจและตั้งใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอบราสาท จังหวัด

สุรินทร์ เพื่อนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอให้มีประสิทธิภาพต่อไป

### วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จำแนกตาม อายุ พรรษา ตำแหน่ง ระดับการศึกษา
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

### วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากร ได้แก่ พระสงฆ์มหานิกาย ในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ณ กรกฎาคม 2559 จำนวน 714 รูป (สำนักงานเจ้าคณะอำเภอปราสาท, 2559) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ตัวแทนพระสงฆ์มหานิกายในอำเภอปราสาท ในปี พ.ศ. 2559 จำนวน 14 ตำบล จำนวนทั้งสิ้น 244 รูป จากการคำนวณสูตรยามาเน (Yamane, 1967 : 1088-1089) ซึ่งใช้ระดับค่าความเชื่อมั่นที่ 95% ที่นัยสำคัญ .05

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ พร้อมทั้งขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาบูรณาการ เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระตามขอบเขตของการวิจัย หลังจากได้แสดงความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการ

พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยนำไปเป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือในการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนที่ 2 ได้แก่ นายอำเภอ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส ผู้อำนวยการเขตการศึกษาสุรินทร์เขต 2 ผู้อำนวยการโรงเรียน โดยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 รูป/คน

2. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เนื่องจากความน่าเชื่อถือของการวิจัยเชิงคุณภาพขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจัยและข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ (สุภางค์ จันทวานิช, 2540:19) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธีการสามเส้า คือบุคคล สถานที่ และเวลาแตกต่างกัน โดยการควบคุมคุณภาพของการบันทึกข้อมูล โดยการจดบันทึกอย่างละเอียดและทันทีที่มีการสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา (Category) จากนั้นนำมาสังเคราะห์เป็นประเด็นร่วมหรือประเด็นหลัก (Theme) และอธิบายเนื้อหา (Text) จากนั้นจึงนำผลการศึกษาที่ได้เสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ภายหลังที่มีการอภิปรายผล และเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์

## ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเรียงตามลำดับความถี่ ดังนี้ 1) ควรพัฒนาการศึกษาและปลูกฝังให้เยาวชนเข้าวัด 2) ควรพัฒนาคุณธรรม จิตใจ รักษาศีล เจริญสติภาวนา 3) ควรพัฒนาด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อมต่างๆในวัด 4) ควรพัฒนาด้านความรู้และเป็นแหล่งเรียนรู้ 5) ควรพัฒนาบุคลากรในวัดให้มีคุณภาพ มีภาวะผู้นำ 6) ควรพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม 7) ควรพัฒนาบ้าน วัด โรงเรียนควบคู่กัน 8) ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเรียงตามลำดับความถี่ ดังนี้ 1) ควรจัดหลักสูตร

ปฏิบัติธรรมแก่ประชาชนอย่างสม่ำเสมอ 2) ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆในวัด 2) ควรพัฒนาด้านจิตใจของประชาชน 4) ควรมีแหล่งเรียนรู้ด้านต่างๆในวัด 5) ควรปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นใหม่เข้าวัด 6) ควรพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม 7) พระควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ พระ เณร และประชาชนทั่วไป และ 8) ควรศึกษาธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ

2. ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ด้านการปกครอง พระสังฆาธิการควรมีการปกครองตามพระธรรมวินัย ตามกฎระเบียบวินัย ข้อบังคับ ของมหาเถรสมาคม ควรยึดหลักในการบริหาร ดังนี้ 1) หลักพรหมวิหาร 4 ในการปกครอง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์ต่อชุมชน วัดและโรงเรียน พระสังฆาธิการควรให้การสนับสนุนด้านศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์โดยการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้เยาวชนและชุมชนได้ศึกษาธรรมะ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมต่อชุมชน วัดและโรงเรียน พระสังฆาธิการควรปรับกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อต่างๆ ให้ทันต่อยุคสมัย เพื่อให้เข้าถึงประชาชนในชุมชนและเปิดโอกาสให้วัดได้มีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียน ด้วยการเข้าไปสอนธรรมะตามโรงเรียนต่างๆ ด้านการสาธารณสงเคราะห์และด้านการสาธารณูปการ พระสังฆาธิการควรพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ สิ่งปลูกสร้างต่างๆให้อยู่ในสภาพดีอยู่ และคงไว้ซึ่งประติมากรรมที่สามารถถ่ายทอดศิลปกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชน ข้อเสนอแนะในการพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ควรพัฒนาที่ตัวบุคคลคือ ตัวพระสงฆ์ก่อน ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร ทุกรูปควรจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนได้เห็นเป็นแบบอย่าง

## อภิปรายผล

เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้านเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ อภิปรายผลได้ ดังนี้

### 1. บทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

1.1 ด้านการปกครอง การปกครอง เจ้าอาวาสหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด

หรือในปกครองปฏิบัติตาม พระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบคำสั่ง ประกาศ มหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช และการจัดตั้งคณะกรรมการวัด เพื่ออำเภอดำเนินช่วยเหลือบริหารจัดการวัดและการจัดกิจกรรมต่างๆ ของวัด

1.2 ด้านการศาสนศึกษา โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้ทำกิจกรรมช่วงปิดเทอมให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะโครงการโครงการบรรพชาสามเณร และจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ทำให้ชุมชน วัด และโรงเรียนมีความใกล้ชิดกัน จึงควร จะทำการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาด้านจิตใจ ประชาชน

1.3 ด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ มีการสงเคราะห์ด้าน การศึกษาอย่างสม่ำเสมอ เห็นได้จากการมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนในเขตพื้นที่ ทุก ปีการศึกษา และทุกระดับการศึกษา ตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงระดับปริญญาตรี นอกจากนี้ อำเภอปราสาท ยังมี สำนักเรียนบาลี จำนวน 1 แห่ง ประจำอำเภอปราสาท คือสำนักเรียนบาลีวัด อมรินทร์าราม ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ สำนักเรียนนักระรม และธรรม ศึกษา จำนวน 14 แห่ง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา 1 แห่ง คือ โรงเรียน สุวรรณวิจิตรวิทยา วัดสุวรรณวิจิตร ตำบลก้งแอนอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

1.4 ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ได้เปิดโอกาสให้วัดได้มีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน และโรงเรียนด้วยการเข้าไปสอนธรรมะตามโรงเรียนต่างๆ นำนักเรียนเข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัด มีการเผยแผ่ธรรมทุกวันพระ และนำญาติโยมทำวัตรเช้า-เย็น ในวันสำคัญต่างๆทาง พระพุทธศาสนา และเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับโรงเรียน และแสดงธรรมะทุกครั้งที่มีโรงเรียนมีกิจกรรมร่วมกับวัด

1.5 ด้านการสาธารณูปการ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ มีการพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และ สิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ สิ่งปลูกสร้างต่างๆให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ จัดสถานที่ในวัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นหลัง ได้รับความรู้ศิลปะ แก่แก่ ผ่านอุโบสถวิหารต่างๆ และกำหนดให้มีที่ปรึกษาของการสร้างตลอดถึงการออกแบบ ให้ถูกต้อง เพื่อความมั่นคงถาวรของถาวรวัตถุ

1.6 ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดและชุมชนมีการจัดหาผ้าป่าเพื่อสมทบสร้างอาคารเรียน จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในวัด จัดอาคารในวัดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางศาสนา บ้าน วัด โรงเรียน มี การทำกิจกรรมเพื่อทำความสะอาดในวันสำคัญ เช่น วันพ่อ วันแม่ ในการพัฒนาบ้าน วัด โรงเรียน และสถานที่สำคัญของอำเภอ เพื่อความสะอาด ความน่ามองในภาพรวมของอำเภอ และคณะสงฆ์อำเภอปราสาทได้ต่อยอดโครงการ โดยการขับเคลื่อนโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” โดยกำหนดวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอปราสาท จำนวน 14 วัด 14 ตำบลในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอปราสาท เพื่อเข้าร่วมโครงการในครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระจักร์ภัทร อินทวิโส (แก้วเลิศ) (2560:11) ที่ทำการศึกษาวิจัยบทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนา วัด : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสังฆาธิการมีบทบาทในการพัฒนาวัดโดย มีการบริหารปกครองโดยหลักเมตตาธรรมตาม พระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ คำสั่งมหาเถรสมาคม มีการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม และได้พัฒนากรรมการวัด ได้มีบทบาทการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยมีคณะกรรมการวัด หรือ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม 2) ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาวัดได้แก่ การไม่เข้าใจในพระ ธรรมวินัยและกฎ ระเบียบ คำสั่งมหาเถรสมาคม การขาดความเข้าใจในศาสนพิธีทั้งแบบภาค กลางและแบบล้านนา การใช้ประโยชน์จากศาสนสถานอย่างไม่เต็มที่ รวมไปถึงการขาด งบประมาณสนับสนุนและคนดูแลและพัฒนาวัดที่เพียงพอ 3) พระสังฆาธิการได้เสนอ แนวทางส่งเสริมการพัฒนาไว้ว่า ควรส่งเสริมและสนับสนุนด้านการศึกษาพระภิกษุสามเณร เป็นหลัก พระสังฆาธิการคณะกรรมการวัดชุมชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลศาสนสถาน รักษาศิลปกรรมล้านนาให้สวยงาม

## 2. การเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็น ศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จำแนกตาม อายุ พรรษา ตำแหน่ง และระดับการศึกษา

พระสงฆ์ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการ พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท โดยรวมแตกต่างกัน เป็นไปตาม สมมติฐานการวิจัย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า พระสงฆ์ที่มีอายุน้อย อาจมีมุมมอง ทักษะ และ วิสัยทัศน์ เพราะภาวะทางสังคม ของคนในแต่ละช่วงวัยต่างกัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะพระที่เพิ่ง

บวชก็จะมีความรู้และความใกล้ชิดกับศาสนาต่างกับพระที่บวชมานานก็就会有ความผูกพันและรู้ที่มาที่ไปรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของกิจกรรมต่างๆที่พระสังฆาธิการได้ปฏิบัติต่อชุมชนหรือสังคมในอำเภอปราสาทได้เป็นอย่างดี จึงมีความคิดเห็นแตกต่างกัน

พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน ไม่เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะบทบาทโดยรวมของพระสังฆาธิการนั้นเห็นได้เด่นชัดว่ามีการพัฒนาทุกรูปแบบที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นพระลูกวัดทั่วไป หรือพระที่มีตำแหน่งระดับเจ้าคณะก็มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งในอดีตพระภิกษุสงฆ์มีฐานะเป็นครูบาอาจารย์และผู้ฝึกอบรมหลักธรรมให้แก่ประชาชนในชุมชนทุกเรื่อง ทั้งด้านจิตใจ ด้านความเป็นอยู่หรืออาชีพ และวัดยังมีฐานะเป็นโรงเรียน แม้ปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดน้อยถอยลงแต่ความสำคัญยังมีอยู่ บทบาทของวัดและพระสงฆ์ยังมีความเข้มข้นอยู่ค่อนข้างมาก อาจเป็นเพราะพระสังฆาธิการในอำเภอปราสาทปฏิบัติตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาของพระสงฆ์โดยเคร่งครัด ทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ ทำให้พระสงฆ์ทุกระดับการศึกษาสามารถรับรู้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับพระสุระ สนิทชัย และรชพล ศรีขาวรส (2561:325) ที่ทำการศึกษาวิจัยบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า 1) บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโดยรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการศาสนศึกษา ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ตามลำดับ 2) พระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา ระดับการศึกษา และตำแหน่งหน้าที่ทางคณะสงฆ์ต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาโดยภาพรวมและรายด้านแตกต่างกัน

### 3. แนวทางการพัฒนาบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

พระสังฆาธิการในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ควรยึดหลักในการบริหาร ดังนี้ 1) หลักพรหมวิหาร 4 ในการปกครอง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พระสังฆาธิการจะต้อง

มีความรู้ความสามารถ มีภาวะผู้นำ สร้างความเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นจากพระลูกวัด 2) หลักการบริหาร 2 อย่าง ได้แก่ บริหารศาสนบุคคล บริหารศาสนวัตถุ และบริหารศาสนธรรม มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก อยู่ร่วมกันแบบเป็นกันเอง 2) หลักปราศจาก อคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ เพราะรัก หรือ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ปกครองด้วยความเสมอภาค เท่าเทียม ไม่มีความลำเอียง เพราะหากมีความลำเอียงจะทำให้ปกครองกันยากลำบาก พระสังฆาธิการควรให้การสนับสนุนด้านศาสนศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้เยาวชน และชุมชนได้ศึกษาธรรมะ เช่น โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน จัดอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ จัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการควรเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นครูสอนหลักธรรมทางศาสนา ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาด้านจิตใจประชาชน เพื่อให้นักเรียนนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างถูกต้องและเห็นคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ควรปรับกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อต่างๆ ให้ทันต่อยุคสมัย เพื่อเข้าถึงประชาชนในชุมชนและเปิดโอกาสให้วัดได้มีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียนด้วยการเข้าไปสอนธรรมะตามโรงเรียนต่างๆ หรือนักเรียนเข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัด มีการเผยแผ่ธรรมทุกวัน พระและนำญาติโยมทำวัตรเช้า-เย็น ในวันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา และเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับโรงเรียน และแสดงธรรมะทุกครั้งที่มีโรงเรียนมีกิจกรรมร่วมกับวัด ควรพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ สิ่งปลูกสร้างต่างๆให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ จัดสถานที่ในวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นหลัง ได้รับความรู้ศิลปะเก่าแก่ ผ่านศิลปกรรมในวัด ควรคงไว้ซึ่งประติมากรรมที่สามารถถ่ายทอดศิลปกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชน บ้าน วัด โรงเรียน มีการทำกิจกรรมเพื่อทำความสะอาดในวันสำคัญ เช่น วันพ่อ วันแม่ ในการพัฒนาบ้าน วัด โรงเรียน และสถานที่สำคัญของอำเภอ เพื่อความสะอาด และความน่ามองในภาพรวมของอำเภอ ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาจิรพันธ์ ธรรมปสฺสโก (นำประเสริฐ) (2554:132) ที่ทำการศึกษาวิจัยประสิทธิผลการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นว่าการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรีมีประสิทธิผลโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนด้านอื่นๆพระสังฆาธิการมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง 2) พระสังฆาธิการที่มีระดับ

การศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิผลการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรีโดยรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สำหรับพระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา ระดับการศึกษาเปรียญธรรม ตำแหน่งหน้าที่และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันในทุกด้าน 3) ผลการศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะต่อประสิทธิผลการบริหารกิจการของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรีพบว่า 3.1) ไม่มีการวางแผนในการดำเนินงานของคณะสงฆ์ระยะยาวและขาดงบประมาณดำเนินการทุกด้าน 3.2) ไม่มีการทำโครงสร้างการบริหารจัดการเป็นระบบหรือการบริหารทรัพยากรของคณะสงฆ์ที่มีอยู่ให้ได้ประโยชน์มากเท่าที่ควร 3.3) ยังให้ความสำคัญต่อการศึกษาน้อยไป โดยมองว่าเรียนจบไปก็ไม่สามารถพัฒนาอะไรได้มากเพราะคณะสงฆ์ติดระบบศักดินาพอสมควร 3.4) ขาดเจ้าหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับคณะสงฆ์ที่โดดเด่นหรือมีความสามารถเฉพาะด้านทำให้ระดมทุนในการบริหารงานคณะสงฆ์ได้น้อย 3.5) ไม่มีการประเมินหรือขาดความรับผิดชอบระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ปฏิบัติงาน อีกทั้งผู้ที่เข้าใจหรือเห็นความสำคัญในการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ก็มีน้อยเกินไป 4) ข้อเสนอแนะ คือ 4.1) ต้องมีการวางแผนในการหาแหล่งงบประมาณที่จะมาใช้ในการบริหารวัดในทุกด้าน 4.2) ต้องใช้โครงสร้างการบริหารงานในการกระจายอำนาจในวัดให้ทุกคนมีส่วนร่วมจะวางแผนอย่างไร 4.3) ต้องส่งบุคลากรเข้ารับการศึกษเพิ่มเติมเพื่อเสริมทักษะให้กับครูพระที่สอนทั้งพระและเด็กนักเรียนจะได้มีเทคนิคในการสอนอย่างไร 4.4) ต้องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ในการประสานงานกับระดับผู้บังคับบัญชาและแหล่งงบประมาณที่จะจัดหาอย่างไร 4.5) ต้องมีการติดตามผลการปฏิบัติงานทุกครั้งที่สั่งงานเพื่อให้ได้ผลงานตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้โดยต้องวางแผนการปฏิบัติอย่างไร

องค์กรภาครัฐควรสนับสนุนบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานของพระสังฆาธิการเพื่อร่วมกันพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า ควรมีการยกย่องสรรเสริญประกาศเกียรติคุณแก่พระสังฆาธิการที่มีบทบาทด้านการพัฒนา ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ควรกำหนดหลักเกณฑ์การจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของบ้าน วัด โรงเรียนอย่างแท้จริง วัด ชุมชน และโรงเรียน และควรปรับปรุงแนวทางการกิจกรรมร่วมกัน

## องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนในอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ 1) พระสังฆาธิการมีความรู้ความสามารถ มีภาวะผู้นำ สร้างความเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นจากพระลูกวัด ตามหลักพรหมวิหาร 4 2) พระสังฆาธิการใช้หลักการบริหาร 2 อย่าง ได้แก่ 2.1) บริหารศาสนบุคคล บริหารศาสนวัตถุ และบริหารศาสนธรรม 2.2) หลักปราศจากอคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ เพราะรัก หรือ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ปกครองด้วยความเสมอภาค เท่าเทียม ไม่มีความลำเอียง

การสนับสนุนด้านศาสนศึกษาโดยการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมที่ทำให้เยาวชนและชุมชนได้ศึกษาธรรมะ จัดอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ จัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน

การศึกษาสงเคราะห์โดยการมีส่วนร่วมในการเป็นครูสอนหลักธรรมทางศาสนา ส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาด้านจิตใจประชาชน

การเผยแผ่ศาสนาธรรมโดยการปรับกลยุทธ์ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อต่างๆ ให้ทันต่อยุคสมัย เพื่อเข้าถึงประชาชนในชุมชนและเปิดโอกาสให้วัดได้มีส่วนร่วมกับชุมชนและโรงเรียนด้วยการเข้าไปสอนธรรมะตามโรงเรียนต่างๆ นำนักเรียนเข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัด มีการเผยแผ่ธรรมทุกวันพระ

การสาธารณูปการโดยพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม จัดสถานที่ในวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นหลังได้รับความรู้ศิลปะเก่าแก่ผ่านศิลปกรรมในวัด และด้านการสาธารณะสงเคราะห์ ควรคงไว้ซึ่งประติมากรรมที่สามารถถ่ายทอดศิลปกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชน

## เอกสารอ้างอิง

เฉียบ ไทยยิ่ง. (2539). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้*

*เป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษา ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.*

รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

พระจิรภัทร อินทวิโส (แก้วเลิศ). (2560). *บทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวัด :*

*ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วารสาร มจร.*

*ทริภุชชัยปริทรรศน์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน.*

- พระมหาจีรพันธ์ ธมฺมปสฺสโก (นำประเสริฐ).(2554). *ประสิทธิผลการบริหารกิจการของ  
คณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช  
วิทยาลัย.
- พระมหาทองชัย บุรณพิสุทธ์.(2545). *บทบาทของวัดกับชุมชนเมืองในเขตบางรัก  
กรุงเทพมหานคร*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล  
คีมทอง.
- พระสุระ สนิทชัย และรชพล ศรีขาวรส. (2561).*บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหาร  
กิจการคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา*.เอกสารประกอบการ  
ประชุมวิชาการระดับชาติ วิทยาลัยนครราชสีมา ครั้งที่ 6 ประจำปี พ.ศ.2562  
“สังคมผู้สูงวัย: โอกาสและความท้าทายของอุดมศึกษา”
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). *องค์การและการจัดการ*. กรุงเทพฯ: เทคนิค19.
- Yamane. (1967). *Taro Statistic : An Introductory Analysis*. New York: Harper  
& row.